

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації «Феномен української культурної пам'яті як
предмет філософсько-культурологічного аналізу» здобувачки ступеня
доктора філософії з галузі знань**

03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 033 «Філософія»

Ткачук Богдани Вікторівни

1. Актуальність теми дисертації

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена ростом інтересу до вивчення культурної пам'яті в українській науці після здобуття незалежності України у 1991 році. Зміни у державній політиці, спрямовані на демократизацію та відкриття доступу до українських архівів, сприяли дослідженню радянського минулого. Соціокультурні зміни та здобуття незалежності в різних сферах підвищили потребу в осмисленні колективних і культурних травм. Поява музеїв та інститутів національної пам'яті сприяла фокусуванню на спогадах очевидців радянського терору, розширивши простір для дослідження цих тем. Українська культурна пам'ять, яка є важливою складовою формування національної ідентичності, залишається малодослідженою, особливо, враховуючи вплив культурного ландшафту та наративів колоніальної і постколоніальної доби.

Актуальність теми посилилася також через поширення російської пропаганди, яка, навіть після здобуття Україною незалежності, намагалася нав'язати міти про нерозривність зв'язків України з Росією, що впливало на колективну пам'ять українців. Військова агресія Росії у 2014 та повномасштабне вторгнення у 2022 році підсилили необхідність переосмислення процесів мобілізації колективної пам'яті та ідентичності. Це підштовхнуло до деколонізаційного процесу, спрямованого на розкриття та вивчення українських національних мітів та колективних спогадів, що проявляються в умовах загрози. Українські дослідники вказують на важливість міждисциплінарного підходу в дослідженнях культурної пам'яті,

особливо, з огляду на потребу в нових методологіях та термінологічному інструментарії для глибшого розуміння колективної пам'яті та її ролі у формуванні національної ідентичності

Тему дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 43/12 від 6.12.2017 р.).

2. Зв'язок теми дисертації з державними програмами, науковими напрямами університету та кафедри

Наукове дослідження написано в межах виконання науково-дослідних тем, які напрацьовані науковцями кафедри теорії та історії культури Львівського національного університету імені Івана Франка: «Українська культура: виклики сучасності» (0116U001701, термін виконання 2017–2021), «Національно-культурна ідентичність у контексті діалогу культур» (0122U200445, термін виконання 2022–2024).

3. Особистий внесок здобувачки в отриманні наукові результати.

Дисертаційна робота є самостійним, завершеним, міждисциплінарним, інноваційним науковим дослідженням. Текстових запозичень у дисертації без посилання на джерела, інших елементів академічної недоброчесності в роботі не виявлено.

Предмет та об'єкт дослідження здобувачка розкрила повною мірою у вигляді авторської наукової концепції, а цінність рукопису полягає в тому, що праця виконана у царині міждисциплінарного підходу до вивчення феномена культурної пам'яті. Мета дисертаційного дослідження, що полягає у вивченні української культурної пам'яті як феномена, який дає змогу простежити динаміку внутрішнього процесу передання національної ідентичності через фігури пам'яті та їхню репрезентацію у ландшафті пам'яті – досягнута.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження феномена пам'яті у філософсько-культурологічному дискурсі» розкрито основні теоретико-методологічні засади дослідження, зокрема здійснено уточнення предмета дослідження з погляду етимологічних особливостей

європейського філософсько-культурологічного знання у компаративному аналізі з українською етимологією феномена пам'яті. Висвітлено проблеми дискурсу проблеми «пам'яті» в європейській філософській традиції. Проведено експлікацію категоріального апарата та здійснено розроблення методології у новому підході досліджень студій культурної пам'яті.

У другому розділі «Особливості дослідження української культурної пам'яті» розкрито особливості дослідження української культурної пам'яті крізь призму колоніальних та постколоніальних вимірів української культурної пам'яті. Простежено зв'язок культурного ландшафту та ландшафту пам'яті як просторів здійснення та збереження пам'яті про національну ідентичність, визначено місце національного міту в українському ландшафті пам'яті.

У третьому розділі «Формування ландшафту української національно-культурної пам'яті» розглянуто формування ландшафту української національної культурної пам'яті завдяки деконструюванню національних та колоніальних мітів у фігурах пам'яті. Прослідковано наслідки політики колоніального стирання культурної пам'яті та культурного ландшафту, зокрема застосовуючи метафору «отруєних ландшафтів». Розкрито зв'язок національного міту у структурі української культурної пам'яті в контексті громадянського спротиву як метанаративу пам'яті.

Результати досліджень, які наведені у дисертаційній роботі та опубліковані у наукових статтях, належать автору і є його науковим доробком.

4. Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів та запропонованих автором вирішень, висновків, рекомендацій

Одержані результати є науково обґрунтованими й ретельно виваженими. Результати дослідження багаторазово апробовано у вигляді доповідей на міжнародних, всеукраїнських конференціях, наукових семінарах кафедри і перевірено у процесі рецензування публікацій у фахових виданнях.

Обґрунтованість та надійність наукових положень, висновків та рекомендацій забезпечується використанням сучасних наукових досліджень українських та іноземних філософів з предметного поля студій культурної пам'яті із застосуванням інструментарію постколоніальної теорії.

Достовірність досліджень та отриманих результатів ґрунтується на належній інформаційній основі, якою стали монографії, наукові статті та праці, виконані в межах методології наукового дослідження в ділянці дослідження культурної пам'яті.

5. Ступінь новизни основних результатів дисертації порівняно з відомими дослідженнями аналогічного характеру

Дисертаційна робота репрезентує авторський підхід до вивчення феномена української культурної пам'яті через дослідження механізмів її збереження та передання, одним з яких є ритуалізація головних конструктів (національної ідентичності та національного міту), і як наслідок перетворення культурного ландшафту у ландшафт пам'яті.

У дисертаційній роботі вперше:

– запропоновано методологію дослідження культурної пам'яті як виявлення взаємодії колективних спогадів, їхню репрезентацію і ритуалізацію у культурному ландшафті, вплив на творення ландшафту пам'яті, роль у збереженні та переданні ідентичності. Виходячи з цього, досліджено українську культурну пам'ять крізь призму аналізу національних та колоніальних мітів як складових ландшафту пам'яті;

– розглянуто Голодомори-геноциди, Дніпровську та Каховську ГЕС як «отруєні ландшафти» (за термінологією М. Поллака) та сенквенційні травми, що постали в результаті здійснення політики колоніального стирання пам'яті Радянським Союзом. Харківський Будинок «Слово» визначено фігурою пам'яті отруєного ландшафту як символ репресій колоніального стирання проти української інтелігенції у 1930 роках;

– означено громадянський спротив української нації як метанаратив культурної пам'яті; обґрунтовано його дослідження в контексті ландшафту пам'яті через мнемотоп «Майдан».

Удосконалено:

– у міждисциплінарному підході до вивчення культурної пам'яті використано поняття, які раніше не застосовувалися у філософсько-культурологічних дослідженнях, лише в суміжних галузях, зокрема психології особистості. Експліковано поняття «секвенційна травма» у культурологічному аспекті розроблення теорії травми, як доповнення до поняття «трансгенераційна» травма, дає змогу ширше і точніше зрозуміти процес трансляції довготривалих колективних колоніальних травм у спільноті та передання наративу про них. Поняття «фрагментована пам'ять» застосовано не лише при індивідуальному підході, але й розглянуто як наслідковий стан колективної пам'яті спільноти, котра зазнавала зовнішніх маніпуляцій у формуванні культурної пам'яті та спадщини. Поняття «тригер пам'яті» – як події або обставини, які актуалізують спогади про неопрацьовану секвенційну травму, що свідчать про загрозу для спільноти;

– уточнено визначення основних понять: культурна пам'ять – це колективна пам'ять про спільні цінності, світоглядні установки, що ґрунтуються на інтеграції автобіографічних, соціальних, колективних спогадів у рамках культурної та національної ідентичності; колоніальний міт – ідеологічна конструкція, що передає наратив колонізаторів та утверджує думку про залежність від них; національний міт – ціннісно-сміслова система, що формується колективними спогадами та набором фігур культурної пам'яті для утвердження себе як політичної нації; український національний міт – набір фігур пам'яті, що пов'язаний зі становленням української національної ідентичності та прагненням до створення незалежної держави;

– сформульовано концепцію депривації культурної пам'яті, яка дає змогу розкрити наслідки секвенційних травм, що привели до фрагментації культурної пам'яті. Основними причинами депривації культурної пам'яті є довготривале обмеження самовираження національної ідентичності у культурному просторі, що пов'язане із втратою історичних та культурних наративів. Спільнота, для якої характерний стан депривації культурної пам'яті, переживає кризу національної ідентичності щоразу, як зустрічається

із «тригером пам'яті». Цю концепцію застосовано до дослідження української культурної пам'яті;

– досліджено взаємодію комунікативної та культурної пам'яті Я. Ассмана – як спосіб колективного тимчасового подолання депривації культурної пам'яті.

Отримало подальший розвиток:

– розглянуто постколоніальний процес деконструкції та реконструкції соціокультурного простору та національної ідентичності через внутрішній ретроспективний культурний етап (визнання стану депривації культурної пам'яті), внутрішній стратегічний культурний етап (запит на переосмислення культурних просторів і дефрагментація накопичувальної пам'яті), зовнішній стратегічний культурний етап (закріплення та підтримання ідентичності та державності);

– деконструйовано козацький міт на колоніальні та національні складові, завдяки аналізу фігур пам'яті: екстрапольовано, що козацьке минуле містить і колоніальні, і національні складники, тому він може бути досліджений як секвенційна культурна травма;

– теорія накопичуваної та функціональної пам'яті А. Ассман застосована у дослідженнях української культурної пам'яті.

6. Перелік наукових праць, які відображають основні результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Ткачук Б. Етимологічні особливості сучасних досліджень філософії пам'яті. Вісник Львівського університету. Серія філософські науки. Вип. 23. 2019. С. 101–107.

2. Ткачук Б. Феномен пам'яті в ретроспективі античності. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії». Вип. 60. 2019. С. 21–28.

3. Ткачук Б. Репрезентація культурної пам'яті в процесі збереження ідентичності. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. Вип. 24. 2019. С. 120–126.

4. Ткачук Б. Дослідження української культурної пам'яті крізь призму постколоніальної теорії. Культурологічний альманах. Вип. 2. 2024. С. 385–391.

7. Апробація основних результатів дослідження на конференціях, симпозіумах, семінарах тощо

1. Ткачук Б. Культурна пам'ять як філософсько-культурологічний феномен. Тези звітної конференції філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Вип. 15, лютий 2018. С. 85–87.

2. Ткачук Б. Особливості феномену культурної пам'яті: експлікація понять через призму української ідентичності. Актуальні проблеми історії і філософії у дослідженнях молодих учених: збірник тез учасників конференції молодих учених, 17 травня 2018. Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». С. 121–124.

3. Ткачук Б. Культурна пам'ять у дискурсі сучасних досліджень: концептуалізація понять «спогад» і «пам'ять». Тези щорічної наукової конференції «Дні науки філософського факультету 2018», 15–16 травня, 2018. С. 113–116.

4. Ткачук Б. Культурна пам'ять та ландшафт: репрезентація ідентичності. Тези звітної конференції філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Вип. 16, лютий 2020. С. 93–93.

5. Ткачук Б. Філософія пам'яті через призму ретроспективи діалогів Платона. Актуальні проблеми історії і філософії у дослідженнях молодих учених: збірник тез учасників конференції молодих учених. 11 червня 2019. Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». С.121–125.

6. Ткачук Б. Культура, ландшафт, пам'ять: концептуалізація понять. Духовність. Культура. Глобалізація. Матеріали Міжнародної наукової конференції, 28-29 жовтня 2019. С.115–117.

7. Ткачук Б. Етимологічна ревіталізація античних категорії у дослідженнях філософії пам'яті. Тези щорічної наукової конференції «Дні науки філософського факультету 2019». 16–17 травня, 2019. С. 82–83.

8. Ткачук Б. Поняття ландшафту в контексті морфології культурної пам'яті. Тези щорічної наукової конференції «Дні науки філософського факультету 2020». 18 травня, 2020. С. 141–142.

9. Ткачук Б. Філософія пам'яті Аврелія Августина Іпонійського (За автобіографічною працею «Сповідь»). Тези щорічної звітної наукової конференції філософського факультету. Вип. 18, лютий 2021. С. 266–267.

10. Ткачук Б. Особливості дослідження культурної пам'яті в процесі деколонізації української культури. Тези щорічної звітної наукової конференції філософського факультету. Вип. 21, 6–7 лютого, 2024. С. 349–350.

11. Tkachuk B. Images Of Cultural Memory In Ukrainian Musical Art Of The 1960s. «The Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2020», International Scientific Conference, April 22-23, 2020: [Abstracts]. Kyiv. С. 272–273.

Дослідницьке інтерв'ю у публічному доступі:

1. Ткачук Б. Щоб люди знали заради чого боротись, коли прийде Кремль, – Андреа Халуца про Голодомор-геноцид. URL: https://24tv.ua/shhob-lyudi-znali-zaradi-chogo-borotis-koli-priyde-garyachi-novini_n1800605 (дата звернення 23.08.2024).

8. Наукове значення виконаного дослідження із зазначенням можливих наукових галузей та розділів програм навчальних курсів, де можуть бути застосовані отримані результати

Розроблену методику у дисертаційному дослідженні варто використовувати як теоретико-методологічну базу у дослідженнях особливостей української культурної пам'яті, що дає змогу структурувати, об'єднувати та класифікувати процес філософсько-культурологічного осмислення проблем національної ідентичності.

Отримані результати розширюють і доповнюють теоретичні й наукові аспекти дослідження української культурної пам'яті. Теоретична значущість роботи полягає в розробленні авторського підходу до вивчення феномену української культурної пам'яті з допомогою дослідження механізмів її збереження та передання. Теоретичний інтерес для постколоніального підходу у вивченні цих механізмів в контексті української культурної пам'яті становить аналіз умов, які формують культурний ландшафт як простір наративу національної ідентичності, що допомагає розкрити нашарування історичних наративів та конструкцій ідентичності, вбудованих у постколоніальний контекст.

Результати дослідження можуть бути використані як світоглядно-методологічна база для громадських, мистецьких та інших культурних проєктів, що спрямовані на розвиток історії української культури та сприяють деколонізаційним процесам переосмислення колективного минулого та культурної спадщини.

9. Практична цінність результатів дослідження із зазначенням конкретного підприємства або галузі, де вони можуть бути застосовані

Результати можуть бути застосовані в процесі розроблення навчально-методичних матеріалів як доповнення до методологічних досліджень української культурної пам'яті та загальної теорії студій культурної пам'яті.

Результати дослідження також роблять внесок у науково-дослідницьку діяльність культурологів, а також корелюються зі змістом деяких навчальних курсів, де і можуть бути використані – «Історія культурології», «Філософська антропологія», «Історія світової культури», «Філософія культури», «Історія філософії», «Морфологія культури», «Історія української культури», «Філософія», «Соціальна культурологія», «Соціальна філософія», «Філософія культури», «Історія сучасної філософії», «Історія української філософії», «Міфологія».

10. Оцінка структури дисертації, її мови та стилю викладення

Дисертація за структурою, мовою та стилем викладення відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України.

Дисертацію заслухано та обговорено на розширеному науковому семінарі кафедри теорії та історії культури Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 1 від 27.08.2024 р.). У ході обговорення дисертації суттєвих зауважень, які стосуються суті роботи, не було.

Дисертаційна робота Ткачук Богдани Вікторівни «Феномен української культурної пам'яті як предмет філософсько-культурологічного аналізу» є завершеним науковим дослідженням в межах поставлених завдань, в якому науково обґрунтовано і викладено авторський підхід до вивчення української культурної пам'яті як способу формування національної ідентичності в контексті постколоніальної теорії, національних та колоніальних мітів як фундаментальних складових творення ландшафту пам'яті.

Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 15 наукових публікаціях (з них 4 – у фахових виданнях України) та 11 тезах доповідей на міжнародних та вітчизняних наукових конференціях.

На основі вищенаведеного можна зробити такі висновки щодо поданої дисертаційної роботи:

1. За актуальністю обраної теми, обсягом, достовірністю та рівнем апробації отриманих результатів, науковою новизною, обґрунтованістю висновків, практичною цінністю дисертаційна робота Ткачук Б.В. «Феномен української культурної пам'яті як предмет філософсько-культурологічного аналізу» відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» та п. 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами).

2. Дисертація відповідає спеціальності 033 «Філософія» (галузь знань 03 «Гуманітарні науки»).

3. Наукові праці Ткачук Б.В., опубліковані за результатами дисертаційної роботи, за кількістю та якістю відповідають пп. 8-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами).

4. Дисертація «Феномен української культурної пам'яті як предмет філософсько-культурологічного аналізу» Ткачук Богдани Вікторівни рекомендується для подання до розгляду та захисту у спеціалізованій вченій раді.

Головуюча на засіданні наукового семінару
професор кафедри теорії та історії культури
Львівського національного
університету імені Івана Франка,
професор, доктор філософських наук

Марія АЛЬЧУК

27 серпня 2024 року

Підпис доктора філософських наук, професора Марії АЛЬЧУК
підтверджую.

Вчений секретар
Львівського національного
університету імені Івана Франка,
доцент

Ольга ГРАБОВЕЦЬКА